

**KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING YAIMDAGI ULUSHI VA HUDUDLAR
BO‘YICHA DAROMADLAR ORASIDAGI BOG‘LIQLIK EKONOMETRIK TAHLILI****Nuritdinov Jalolxon,**

Qo‘qon Universiteti Raqamli texnologiyalar va matematika kafedrası o‘qituvchisi

Xoshimov Islomjon

Qo‘qon Universiteti Iqtisodiyot yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ekonometrika masalalarini o‘rganib chiqilgan bo‘lib, ularni amaliyotda qo‘llash hamda hozir kundagi dolzarb masalalarni ishlab chiqish haqida jarayonlar keltirilgan. Maqolada ekonometrik masalalardan biri sifatida Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning YAIMdagi ulushi va hududlar bo‘yicha aholi jon boshiga umumiy daromadlar orasidagi bog‘liqlik ekonometrik tahlili ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Ekonometrika, Regressiya parametrlari, Student mezon, Fisher mezon, aproksimatsiya hatoligi, elastiklik, juft korrelyatsiya, korrelyatsion bog‘lanish.

KIRISH.

Ekonometrika fani ijtimoiy-iqtisodiy hodisa va jarayonlarning ekonometrik modellarini tuzish, tuzilgan modellar yordamida iqtisodiy subyektlar holatini tahlil qilish va tahlil natijalari asosida optimal qarorlar qabul qilishni, tuzilgan modellarni turli xil mezonlar asosida tekshirish va ularni tadbiq qilish hamda ijtimoiy-iqtisodiy ko‘rsatkichlarni prognoz qilishni o‘rganadi.

Mamlakatimizda kichik biznes, xususiy tadbirkorlik va hududlar bo‘yicha aholi jon boshiga umumiy daromadlarni yanada oshirish, iqtisodiyotdagi tarkibiy o‘zgarishlarning ustuvor yo‘nalishlarini qayta tiklash va kengaytirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik yangilashga qaratilgan kreditlash hajmini oshirish va bu jarayonlarda ekonometrik modellashtirish usullaridan foydalanish muhim vazifalardan hisoblanadi. Mamlakatimiz iqtisodiyotida ro‘y berayotgan jiddiy tarkibiy o‘zgarishlar tashqi iqtisodiy ko‘rsatkichlarda o‘zining aniq ifodasini topmoqda.

ASOSIY QISM.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning YAIMdagi ulushi va hududlar bo‘yicha aholi jon boshiga umumiy daromadlar orasidagi bog‘liqlik 2000-2022-yillar orasidagi bog‘lanishlar ekonometrik tahlili ko‘rib chiqildi unga ko‘ra ma‘lumotlar quyidagicha berilgan. Berilgan ma‘lumotlarga ko‘ra 2 ta o‘zgaruvchi 23 ta kuzatuv mavjud. Tadqiqotda Y sifatida hududlar bo‘yicha aholi jon boshiga umumiy daromadlar, X sifatida Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning YAIMdagi ulushi olindi.

Yillar	Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning YAIMdagi ulushi X	Hududlar bo‘yicha aholi jon boshiga umumiy daromadlari, ming so‘m Y
2000	31	96,4
2001	33,8	144,4
2002	34,6	205,6
2003	35	253,8
2004	35,6	297,8
2005	38,2	371,8
2006	42,1	489,1
2007	45,7	628
2008	48,2	838,6
2009	50,1	1111,5
2010	60,8	2192,8
2011	61,9	2928,9
2012	60,8	3501,8
2013	60,9	4175,1
2014	61,9	4759,6
2015	64,6	5410,6
2016	66,8	6215,9
2017	65,3	7314,1
2018	62,4	9128,6
2019	56	10891,3
2020	54,8	12122,2
2021	54,1	14869,8
2022	51,8	17807,3
r(xy)		0,499599296
b		218,701324
a		-6588,053805

Berilgan o‘zgaruvchilar o‘rtasidagi korrelyatsiya koeffitsienti $r(xy)=0.499$ ga teng. Demak bu o‘zgaruvchilar to‘g‘ri va o‘rtacha bog‘lanishga ega. Berilgan o‘zgaruvchilar bog‘lanishini ifodolovchi to‘g‘ri chiziqli modelning ko‘rinishi $y=218,701324x-6588,053805$ ga teng. Demak, x o‘zgaruvchi 1 birlikka ortsa, y o‘zgaruvchi 218,701 birlikka ortar ekan.

A	189,2048449
E	2,432795022
F	6,985054364
F(jadval)	4,324793743

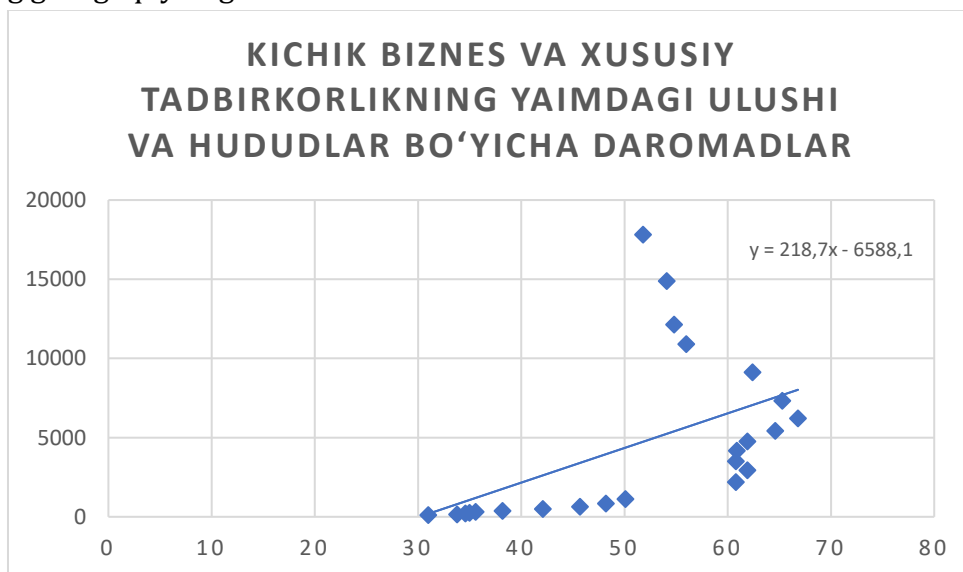
Tuzilgan modelning Aproksimatsiya xatoligi $A=189,2048449$ ga teng. Demak, model yaroqli emas. Chunki, Aproksimatsiya xatoligi 12% dan oshmasligi lozim. Aks xolda model haqiqiy va ma'lumotlarga mos kelmaydi va sifatsiz hisoblanadi. Tuzilgan modelning elastiklik koeffitsienti $E=2,432795022$ ga teng. Demak x 1% ga ortsa y 2,43% ga ortar ekan Fisherning mezoni

ko'rsatkichi $F=6,985054364$ ga teng. $P=0,95$ va $k_1=1, k_2=21$ bo'lgandagi Fisher jadval qiymati $F(\text{jadval})=4,324793743$ ga teng. Demak, $F > F(\text{jadval})$ model statistik ma'nodor ekan.

Sigma(qoldiq)	4595,179
M(a)	4339,569
M(b)	82,74972
M(rxy)	0,189033
t(a)	-1,51814
t(b)	2,642925
t(rxy)	2,642925
T(jadval)	1,720743

Tuzilgan chiziqli regressiya modeli parametrlarini Student T me'zoni bo'yicha tekshiramiz. Bu parametrlarning Student T qiymati $t(a)=-1,51$ $t(b)=2,64$ $t(rxy)=2,64$ ko'rinishda ekan, Student T me'zoning 0.95 aniqlikdagi $k=21$ dagi jadval qiymati $T_{\text{jadval}}=1,720743$ ga teng. Demak tuzilgan model parametrlari ishonchli ekan.

Modelning grafigi quyidagicha tasvirlandi:

Xulosa: Tuzilgan model prognoz qiymati agar kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning YAIMdagi ulushi soni 100 ni tashkil qilsa, hududlar bo'yicha aholi jon boshiga umumiy daromadlar 15282,1 ni tashkil qiladi.

Yillar	Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning YAIMdagi ulushi X	Hududlar bo'yicha aholi jon boshiga umumiy daromadlari, ming so'm Y	$x \cdot y$	x^2	y^2	$y(x)$	$ y-y(x) /y $	$(y-y(x))^2$	$x-x^2$
2015	64,6	5410,6	349524,8	4173,16	2,9E+07	7540,05	0,393570348	4534564,64	180,961
2016	66,8	6215,9	415222,1	4462,24	3,9E+07	8021,19	0,290431737	3259088,72	244,991
2017	65,3	7314,1	477610,7	4264,09	5,3E+07	7693,14	0,051823553	143673,33	200,284
2018	62,4	9128,6	569624,6	3893,76	8,3E+07	7058,91	0,226726025	4283621,62	126,611
2019	56	10891,3	609912,8	3136	1,2E+08	5659,22	0,48039074	27374657,6	23,5436
2020	54,8	12122,2	664296,6	3003,04	1,5E+08	5396,78	0,554802037	45231291	13,3384
2021	54,1	14869,8	804456,2	2926,81	2,2E+08	5243,69	0,647359896	92662035,7	8,71533
2022	51,8	17807,3	922418,1	2683,24	3,2E+08	4740,67	0,733779137	170736695	0,42533
Summa	1176,4	105755	6083547	63254	1,1E+09	105755	43,51711432	443428989	3083,7
O'rtacha	51,14782609	4598,043478	264502	2750,17	4,7E+07	4598,04	1,892048449	19279521,3	134,074
Sigma (x)	11,57902412								
Sigma (y)	5068,757954	Sigma(qoldiq)	4595,179			prognoz			
r(xy)	0,499599296	M(a)	4339,569		x	100			
b	218,701324	M(b)	82,74972		y	15282,1			
a	-6588,053805	M(rxy)	0,189033						
A	189,2048449	t(a)	-1,518136						
E	2,432795022	t(b)	2,642925						
F	6,985054364	t(rxy)	2,642925						
F(jadval)	4,324793743	T(jadval)	1,720743						

Bundan ko'rinadiki, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning YAIMdagi ulushi soni oshishi hududlar bo'yicha aholi jon boshiga umumiy daromadlarning ortishini anglatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rasulev D., Nurullaeva Sh., Ro'zmetova N., Muminova M. Ekonometrika asoslari. O'quv qo'llanma.
2. Sh.I.Mustafaqulov, H.N.Sabirov. Ekonometrika 1. O'quv qo'llanma.
3. <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/small-business-and-entrepreneurship-2>
4. <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/living-standards-2>